

**TRADIȚIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ. COORDONATE,
STADIU AL CERCETĂRII, POTENȚIAL
(Cuvînt în deschiderea lucrărilor Simpozionului)**

PROF. DR. EUGEN MUNTEANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
eugenmunteanu@hotmail.com

Stimate d-le academician Viorel Barbu, președinte al Filialei din Iași a Academiei Române, stimată doamnă Elsa Lüder, stimate d-le prorector Gheorghe Popa, stimate părinte prorector Popa, stimate d-le decan Avădanei, doamnelor și domnilor colegi,

În deschiderea Simpozionului nostru, vă cer îngăduința de a vă reaminti că, de mai bine de două decenii, la Iași se află în desfășurare un amplu proiect științific, cunoscut sub numele *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Inițiat la jumătatea anilor '80 ai secolului trecut în cadrul parteneriatului academic între universitățile din Iași și Freiburg im Breisgau de un grup de filologi coordonat de profesorii Paul Miron, Vasile Arvinte și Alexandru Andriescu, proiectul MLD a antrenat în timp un număr de peste 20 de filologi din Iași, Freiburg, București și Cluj și s-a concretizat în publicarea celor 9 volume ale ediției științifice a monumentului literar pe care îl numim *Biblia de la București* (1688), dintr-o serie proiectată să conțină 25 de volume. Proiectul continuă, într-un cadru instituțional mai stabil, sub auspiciile și cu suportul financiar al Universității „Alexandru Ioan Cuza” și cu colaborarea Universității din Freiburg și a Institutului de Filologie Română „A. Philippide” din Iași. În cadrul Centrului de Studii Biblico-Filologice al Universității „Alexandru Ioan Cuza”, întemeiat în februarie 2009, ne-am propus ca, într-un timp rezonabil (6-7 ani), antrenînd, pe lângă colaboratori mai vechi, cîțiva dintre cei mai bine pregătiți cercetători din tînăra generație, filologi și teologi, să finalizăm această prestigioasă lucrare.

Suntem bucuroși să anunțăm acum, într-un cadru public oarecum festiv că, în mai puțin de doi ani de la demararea acestui proiect, echipa noastră, alcătuită din cei cinci tineri cercetători filologi angajați ai Universității, împreună cu alți 17 colaboratori externi din Iași, București, Oradea, Craiova, Leuven, Oradea și Arad, angajați pe bază de contract, pe termene de la 6 la 24 de luni, am finalizat, în proporție de cca 75 de procente operațiile filologice primare necesare publicării, în ritm susținut, a volumelor viitoare ale seriei *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Este vorba despre următoarele operații: transcrierea interpretativă a manuscriselor

chirilice nr. 45 (versiunea „Milescu revizuită”) și nr. 4389 (versiunea „Daniil Panoneanul”), în total cca 1200 de pagini de text chirilic, și a textului tipărit al *Bibliei de la București* (cca 700 pagini); revizuirea integrală a textelor transcrise; realizarea comentariilor de natură filologică și exegetică. În lunile viitoare vom preda Editurii Universității primele volume ale noii serii a proiectului *Monumenta linguae Dacoromanorum*. Este vorba, mai întâi, despre volumul următor al seriei *Biblia 1688*, dedicat cărții- lor biblice *Paraliipomena I, II*, în structura și formatul cunoscute. Tot în cursul anului 2011, vor fi predate editurii volumele corespunzătoare cărților biblice *Iov* și *Cartea a IV-a a Macabeilor* („Tratatul despre rațiunea dominantă”). Intenționăm de asemenea să publicăm într-un volum masiv textul integral al versiunii Milescu a Vechiului Testament. Însoțită de o amplă introducere, de un aparat critic filologic și de un cuprinzător glosar analitic, ediția noastră va acoperi un important gol de informare pentru filologi. Specialiștii vor avea, în sfârșit, prilejul de a consulta, într-o ediție critică, textul integral al traducerii lui Nicolae Milescu, cel care a stat în mod nemijlocit, după cel puțin două revizuiți succesive, la baza textului tipărit la București în 1688.

În scopul sprijinirii activității Centrului MLD, cercetătorii angrenați în proiect au luat inițiativa înființării Asociației de Filologie și Hermeneutică Biblică din România (60 de membri). Cu ajutorul acestei asociații am reușit publicarea primului număr al revistei Centrului nostru *Biblicum Jasyense. Romanian Journal for Biblical Philology and Hermeneutics* și organizarea prezentului colocviu (cca 50 de participanți). Între realizările mai remarcabile ale Centrului nostru, notăm și organizarea la Veneția, în aprilie 2010, a colocviului internațional „La tradizione biblica rumena in contessto europeo” (14 participanți, din România, Franța, Belgia, Bulgaria și Italia). În comitetul de organizare a colocviului de la Veneția, finanțat integral de Institutul Cultural Român, Centrul nostru a fost reprezentat de dr. Anamaria Gînsac, bursieră a Academiei Române pe lângă Centrul de Cultură și Cercetare Umanistică, și de subsemnatul. Lucrările acestui colocviu se află în stadiu de pregătire pentru tipar la Editura Universității¹.

La capitolul realizări notabile putem trece și participarea a cinci dintre colaboratorii la proiectul nostru (Sabina Savu-Rotenstein, Anamaria Gînsac, Elena Dănilă, Gabriela Haja și subsemnatul) la recentul Congres Internațional de Lingvistică Romanică de la Valencia, Spania (septembrie 2010).

În fine, mai notăm și faptul, important în opinia noastră, că un număr important de doctoranzi ieșeni lucrează la teme din sfera filologiei și hermeneuticii biblice, beneficiind de îndrumarea și de infrastructura de cercetare a Centrului nostru. Unii au susținut deja teze foarte bune (Emanuel Coțac, *Mentalități culturale*

¹ Între timp, volumul a și apărut, sub titlul *Atti del Congresso Internazionale „La tradizione biblica rumena nel contessto europeo”* (Veneția, 22-23 aprilie 2010), a cura di Eugen Munteanu, Ana-Maria Gînsac, Corina Gabriela Bădeliță, Monica Joița, număr special al revistei „Quaderni della Casa Romana di Venezia”, VII, 2010, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, 168 p.

românești și concepții teologice ortodox-răsăritene reflectate în lexicul și stilul traducerilor românești ale Noului Testament, Ana-Maria Gînsac, *Teonimie românească. Concept, metodă, probleme*), câțiva dintre colaboratorii noștri se află în stadiu avansat de redactare a unor teze de doctorat (Sabina Savu-Rotenstein, despre adaptarea numelor proprii biblice în limba română, Ioan-Florin Florescu, despre problematica traducerilor biblice, Silvia Baltă, despre cromatică biblică); alții se află în perioada de documentare (Ana Spenciu, un studiu comparativ între *Biblia de la București* și *Biblia de la Blaj*, Cristina Cărăbuș, despre numele animalelor în Biblie, Anuța Ciornei-Ardelean, despre numele plantelor în Biblie, Iosif Camară, un studiu monografic al rugăciunii domnești în limba română, Teofil Grosu, studiu istoric comparativ despre molitvenicele românești). Alți colaboratori ai noștri pregătesc ediții critice de texte vechi: Mădălina Andronic-Ungureanu (*Parimiile* lui Dosoftei), Oana Panaite (*Leastriva* lui Varlaam), Lucia Cîmpeanu (*Theologia* lui Samuil Micu), Iulia Mazilu (*Șapte taine ale Besearecii*), Mihaela Rădulescu-Crețu, Alina Camil (*Liturghierul* lui Antim Ivireanul), Silvia Chiosea (*Panegiricul* lui Constantin Brîncoveanu), Andreea Drișcu (*Gramatica* lui Radu Tempea). În fine, câțiva dintre colaboratorii Centrului și ai Asociației noastre și-au ales ca obiect de studiu doctoral teme înrudite, precum receptarea scrierilor lui Ioan Gură de Aur în cultura românească (Ana Bobu), receptarea scrierilor lui Vasile cel Mare în cultura românească (Andra Martin), monografie Veniamin Costachi (Elena Spiridon).

Apreciem că, dincolo de importanța ei intrinsecă majoră, activitatea noastră la Centrul MLD al Universității are meritul de a fi atras atenția asupra unui domeniu mai puțin cunoscut al culturii românești, cel al tradiției biblice. Despre această temă voi avea prilejul să vorbesc peste o oră.

1. Disocieri cu caracter conceptual general

Îmi propun ca, în comunicarea plenară programată în deschiderea lucrărilor Simpozionului nostru, să încerc să formulez un punct de vedere filologic asupra conceptului de tradiție biblică românească, propunând în același timp o serie de disocieri conceptuale necesare. Voi încerca apoi să argumentez vastitatea unui domeniu de studiu și cercetare încă insuficient explorat în cultura noastră. În fine, în a treia parte a expunerii mele, voi formula o serie de propuneri concrete, care pot constitui în viitor materia unor solide proiecte de cercetare.

Într-un mod oarecum paradoxal, începuturile în secolul al XVI-lea ale acestei tradiții sunt relativ mai bine studiate și cunoscute din punct de vedere filologic decât producția de texte românești din secolele ulterioare, al XVII-lea-al XX-lea. Cauzele acestui fenomen sunt multiple și pot constitui ele însele obiectul unui studiu aprofundat. Nu le vom aborda acum, în cadrul acestei comunicări. Ne vom mulțumi doar să constatăm că ne aflăm în fața unui câmp de cercetare vast și fertil, pe care îl putem numi generic *tradiția biblică românească*. Filologiei, ca disciplină-pilot în sfera cercetării umaniste, îi revine sarcina de a stabili, a conserva, a edita și a

interpreta textele, plasându-se astfel, în mod natural, în centrul inițiativelor de sporire a cunoașterii acestui câmp problematic central. Dacă obiectivele generale și metodele specifice ale filologiei ne sunt cunoscute tuturor, consider că este util să încercăm să aproximăm câteva elemente esențiale ale definiției conceptului la care ne referim.

Propun mai întâi o determinare de ordin cantitativ: *tradiția textuală biblică românească* include, fără excepție, toate versiunile din Sfânta Scriptură elaborate în limba română, parțiale sau integrale, manuscrise sau tipărite, indiferent de epoca, de contextul politic, confesional sau cultural în care acestea au fost produse. Această poziție maximală, impusă de necesitatea poziționării obiective a omului de știință în ipostaza de filolog, implică așadar o delimitare preliminară de natură confesională. Cade în competența teologilor diferitelor confesiuni creștine care se exprimă în limba română de a dezbate și sistematiza implicațiile de ordin dogmatic, canonic, ecleziologic sau în general teologic ale circulației și funcțiilor textelor Sfintei Scripturi, precum și a semnificațiilor eventualelor diferențe sau divergențe de opțiune în interpretarea unor pasaje scripturale. Legitimitatea demersului filologic în cercetarea Sfintei Scripturi în cadru extra-confesional este externă sferei credinței și este dată în mod necesar de caracterul obiectiv și istoric al suportului material al mesajului scriptural: limba (limbile) istorică (istorice) a comunității (comunităților). Acceptăm ca pe o axiomă poziția teologilor, potrivit cărora adevărurile credinței, cuprinse în cuvintele Sfintei Scripturi, sunt – dat fiind caracterul lor inspirat de Sfântul Duh – unice, imuabile și non-dependente de limbile în care, împlător, adică prin determinare istorică, se exprimă. Ca filologi – în măsura în care filologia este o știință pozitiv-empirică fără să înceteze să fie, într-o altă componentă a sa, și o știință a interpretării – suntem însă conștienți că nu putem vorbi despre un *adevăr* istoric al textelor, ci doar despre o *autenticitate* a lor. Restaurarea și conservarea textelor în autenticitatea lor lingvistică primară este așadar preocuparea prioritară, asumată prin tradiția academică, a filologului. Aș supune însă atenției tuturor celor care se apropie de textele scripturale cu intenții științifice ideea necesității asumării a ceea ce aș numi *principiul filologic absolut*. Acest principiu ne-ar obliga ca, dincolo de orientările confesionale, care pot fi diverse, dincolo de poziționarea epistemologică și metodologică – putem fi teologi, istorici ai religiilor, arheologi, filosofi, antropologi, sociologi, psihologi etc. – să acceptăm, de asemenea ca pe o axiomă, faptul că garanția obiectivității științifice rezidă tocmai în *autenticitatea filologică* a textului. Cu alte cuvinte, textul scriptural ca atare, fie că avem în vedere originalele primare, ebraic sau grecesc, sau versiuni, mai vechi sau mai noi, începând cu cele antice, în latină, siriacă, armeană, coptă etc., fie versiuni moderne mai recente, trebuie tratat de orice interpret ca o realitate istorică unică, a cărei legitimitate se întemeiază tocmai pe autenticitatea sa filologică. Dacă acceptăm acest principiu rațional, ne dăm seama de enorma importanță a criticii filologice.

Vom relua ulterior problematica filologică. Revenind acum asupra înțelesurilor sintagmei *tradiție biblică textuală*, este nevoie, cred, să operăm câteva distincții pe

marginea conceptului de text. Vă propun să înțelegem prin text orice formă a creativității verbale care se prezintă ca un ansamblu de enunțuri formulate (oral sau în scris) într-o varietate a unei limbi istorice date, deținând un grad superior de coerență internă în jurul unui conținut oarecare (religios, literar, juridic, științific, practic etc.) și a unei finalități implicite sau explicite. Însușindu-ne o terminologie la modă, vom spune că orice text presupune un „eveniment discursiv original”, care îi explică structura, funcțiile și finalitățile. Pe lângă textul propriu-zis, acest „eveniment discursiv original” produce, deopotrivă, și norme de înțelegere ale textului respectiv. Cu alte cuvinte, orice document scris al unei tradiții literare își are înscrise cumva, în „codul său genetic”, și regulile înțelegerii sale. Singura cale de acces la acest cod implicit este cea critic-filologică, care conferă o oarecare certitudine a autenticității primare a textului, adică a formei sale lingvistice originare. Critica de text rămâne prin urmare apanajul și datoria primară a filologului, mai ales în cultura noastră, în care avem încă de editat critic atâtea sute de texte importante, multe dintre ele încă inedite.

Ne punem acum următoarele întrebări: Ce sunt textele biblice și cum am putea înțelege mai complet specificitatea lor în raport cu marea varietate de texte posibile? Ce criterii distinctive s-ar putea dovedi mai utile?

Criteriile structurale ne sunt cel mai la îndemână și vom încerca deci o definire mai precisă a tradiției textuale biblice pornind de la acestea. În lucrarea *Palimpsestes* din 1982, G. Genette a propus o tipologie structurală a textelor bazată pe diversitatea „relațiilor” sau „transformărilor” transtextuale posibile. Această schemă, care a devenit populară mai ales printre literați, ne poate oferi sugestii utile. Definite drept categorii structurale și denumite ingenios, prin apelul la virtuțile unor prefixe grecești, „relațiile transtextuale” ar fi, după Genette, următoarele:

1) Relații intertextuale, generând *intertextul*. Vorbim aici despre preluări de teme, de motive, de structuri discursive sau narrative, de alte fenomene precum prelucrarea, parafrizarea, reformularea sau plagiatul.

2) Relații paratextuale, generând *paratextul*. Avem aici de studiat structuri precum titlurile, subtitlurile, notele marginale și de subsol, glosele intra sau infrapaginale etc.

3) Relații metatextuale, generând *metatextele*. Este vorba despre comentariile de orice tip pe marginea unui text dat.

4) Relații hipertextuale, generând *hipertextul*. Prin *hipertext*, Genette se referă la opere majore precum epopeile homerice în jurul cărora gravitează alte texte, precum, în cazul de față, *Eneida* lui Vergilius sau *Ulysses*, cunoscutul roman al lui James Joyce.

5) Relații arhitextuale, generând *arhitextul*. Sunt avute în vedere, prin acest concept, structuri literare inclasabile precum *Divina Commedia*.

Chiar la o examinare superficială, vom vedea că vastul univers biblic oferă material convenabil pentru ilustrarea oricăreia dintre aceste clase. Nu am însă

intenția acum de a efectua această operație facilă și, desigur, utilă. Ceea ce mi-a atras atenția din propunerile lui Genette este una din aceste clase, mai precis seria terminologică propusă de Genette spre a o circumscrie: *hipertext*, *hipertextualitate*, *hipertextual*.

Mi se pare deci util și fertil să definim Biblia ca pe un hipertext și să vorbim despre tradiția biblică românească ca despre o tradiție hiper-textuală. Avem în vedere ipoteză că textul biblic rămîne în fond, ca arhitext, același, dar este, ca formă istorică distinctă, o dată cu fiecare nouă versiune, altul. În termenii lingvisticii clasice, substanța conținutului rămîne aceeași, dar forma conținutului se reformulează mereu, în timp. Așa încît, fără să fie singurul, hipertextul biblic este reperul ideal pentru studiul sistematic al dinamicii limbii române de cultură, din multiple perspective: perspectiva intratextuală sau descriptivă, perspectiva intertextuală sau interlingvistică (interferențele cu limbile biblice primare), perspectiva diatextuală sau diacronică (cauzele și finalitatea schimbărilor interne ale hipertextului biblic) și perspectiva metatextuală sau hermeneutică (confruntarea hipertextului biblic cu ceea ce numim în mod curent tradiția patristică sau orice alt cod hermeneutic). Toate aceste perspective complementare asupra raporturilor intra-, inter-, dia- și meta-textuale alcătuiesc ceea ce am putea numi *istoria internă a hipertextului biblic*. Consider că, fără a se reduce la ea, în centrul abordării sistematice a ceea ce numim istoria internă a hipertextului biblic se situează *problematica lingvistică*.

Pentru planificarea studiului dimensiunii lingvistice a hipertextului biblic mi se pare potrivit să adoptăm cunoscutul model semiologic tripartit al lui Charles Morris. Avem deci a studia, complementar, cele trei niveluri ale oricărui enunț sau text verbal: cel semantic, cel gramatical și cel pragmatic-discursiv.

Structura semantică a textelor scripturale este de o complexitate maximă. Principiul clarității și al sistematicității demersului științific ne obligă să distingem între o semantică lexicală, o semantică a enunțului și una a textului ca atare. În sfera semanticii lexicale avem de pus și de rezolvat chestiuni privitoare la lexicul comun sau structurabil, la lexicul terminologic și la lexicul onomastic (antroponime, toponime etc.). În sfera semanticii enunțului ne putem îndrepta atenția asupra structurilor frazeologice cu grade diferite de unitate, structuri atît de abundente în textele scripturale. În fine, în sfera semanticii textuale ne pot interesa probleme privitoare la gradul de coeziune internă a textelor biblice.

Pentru înțelegerea dinamicii istorice a constituirii normei literare la nivel gramatical (stabilizarea paradigmelor de declinare sau conjugare, stabilizarea structurilor sintactice și a mijloacelor de realizare a relațiilor sintactice etc.) hipertextul biblic reprezintă referința ideală².

² Vezi Peter Hartmann, *Religiöse Texte als linguistisches Objekt*, extras din „Sprache und Sprachverständnis“. 12. Forschungsgespräch des IFZ, Salzburg, s. a., p. 100-134 și Georg A. Kaiser, *Bibelübersetzungen als Grundlage für empirische Sprachwandeluntersuchungen*, în J. Kabatek, C.D.

Lingvistica contrastivă își poate și ea găsi o inserție comodă și solidă, căci cum ar putea fi studiate mai bine diferențele sau incompatibilitățile dintre limbi decât punând față în față versiuni biblice în limbile respective? În această sferă a contrastivității se pot imagina cel puțin patru ipoteze de lucru: a) limbile comparate pot fi indiferente din punct de vedere genealogic și tipologic, de exemplu maghiara și româna; b) limbile pot fi compatibile genealogic, de exemplu româna și italiana; c) limbile studiate se pot situa în raportul limbă sursă–limbă țintă, ca de exemplu româna și slavona, româna și maghiara sau româna și greaca, prin traduceri biblice românești din secolele al XVI-lea-al XVII-lea. La alt palier, la rezultate interesante poate conduce studiul contrastiv între latină, ca „limbă mamă”, și română, ca „limbă fiică”, prin compararea, cu un instrumentar adecvat, între vechile versiuni latinești, *Itala* și *Vulgata*, și traduceri biblice românești din secolul al XVI-lea.

Un teritoriu absolut virgin, care își așteaptă exploratorii, este cel circumscris de dimensiunea discursiv-pragmatică a hipertextului biblic, privit ca eveniment comunicațional primar. Un singur argument în acest sens: textele biblice conțin, prin natura lor, secvențe de vorbire directă (și chiar de limbă vorbită!) mult mai consistente și mai diverse decât alte tipuri de texte vechi cum ar fi cronicile, documentele de cancelarie sau textele juridice.

În fine, lingvistica corpusurilor (*corpus linguistics*) este încă un teritoriu nou și provocator și pentru bibliști. Dacă informaticienii ne cer ajutorul în stabilirea și organizarea unui corpus de texte cât mai amplu, cât mai consistent și, pe cât posibil, cât mai reprezentativ pentru cât mai multe limbi, ne putem imagina cu mare dificultate, și în acest caz, o sursă mai adecvată decât hipertextul biblic. Acesta reprezintă prin sine un corpus ideal, căci prezintă o omogenitate de conținut maximă. Problematizări diverse cum ar fi studiul diacronic al varietăților istorice ale unei limbi, comparația de texte datând din epoci diferite sau ilustrând stiluri, genuri sau registre comunicaționale diferite, pot fi efectuate ulterior pe această bază.

Nu putem omite să menționăm, în această serie, vasta sferă descrisă de componenta traductologică a istoriei interne a hipertextului biblic. De peste 23 de secole, mesajul scriptural s-a „întrupat” în zeci și sute de limbi, în istoria multora dintre limbile de cultură, mai vechi sau mai noi, jucând chiar un rol esențial. Cea mai tradusă carte din istoria umanității, Sfânta Scriptură, reprezintă, fără îndoială, paradigma cea mai completă a fenomenelor de interferență și de transfer interlingvistic. Din punct de vedere traductologic, tradiția biblică românească este încă un teritoriu foarte puțin explorat.

Pusch, W. Raible (Eds.), *Romanistische Korpuslinguistik. Korpora und Historische Sprachwissenschaft*, Tübingen, Narr (= ScriptOralia, 130), 2005, p. 71-83. La sfârșitul unei demonstrații convingătoare privind evidentele avantaje ale corpusului constituit de traduceri biblice pentru studiul diacronic al schimbărilor într-o limbă sau chiar într-un grup de limbi, ultimul autor conchide: „Es besteht daher kein Zweifel, dass Bibelübersetzungen eine hervorragende Grundlage für empirische Sprachwandeluntersuchungen bilden“.

Atît despre *istoria internă* a hipertextului biblic. Să remarcăm în continuare că este nu doar posibil, ci și necesar să avem în vedere și *istoria externă a hipertextului biblic*, care privește raportarea textelor ca obiecte culturale la ansamblul condițiilor producerii lor (motivații, cadru confesional, mentalități dominante, finalități, resorturi politice etc.). Ca filolog, îmi permit să sugerez colegilor cu altă opțiune epistemologică, teologi, filosofi sau istorici, de a încerca o confruntare a discursului propriu cu dimensiunea comunicațională a textelor scripturale, o apropiere, cu alte cuvinte, a instrumentarului filologico-lingvistic. De exemplu, dacă, pe lângă tradiționala confruntare între gîndirea patristică și arcaele Sfintei Scripturi, teologii și-ar asuma provocările hermeneutice ale modernității, confruntîndu-le cu orizontul dogmatic sau liturgic, rezultatele ar fi, sunt sigur, spectaculoase.

Propun, ca ipoteză de lucru pentru o dezirabilă abordare interdisciplinară a istoriei externe a hipertextului biblic, distingerea, în interiorul unei tradiții bilice, a trei etape istorice: 1) textualizarea, 2) contextualizarea și 3) oficializarea.

1) Etapa *textualizării* s-ar putea defini drept secvența din istoria unei limbi în cadrul căreia, succesiv sau simultan, prin traduceri (de la reproducerea literale pînă la prelucrări libere), întregul corpus biblic este transpus în respectiva limbă.

2) Prin *contextualizare* înțelegem etapa de integrare a conținuturilor scripturale în dinamica existenței istorice a unei comunități. Putem distinge diferite dimensiuni ale contextualizării, de exemplu: contextualizare confesională, contextualizare eclesiologică, confesionalizare identitară, contextualizare politică etc.

3) În fine, *oficializarea* poate fi văzută drept etapa finală, în care o anumită versiune a Bibliei este declarată drept *textus receptus* al unei anumite Biserici sau comunități ecleziale.

Voi încerca să dezvolt cu alt prilej aceste idei.

2. Stadiul cercetării

Voi trece acum la o analiză succintă a „stadiului cercetării” a ceea ce am convenit să numim „tradiție biblică românească”. Cînd m-am referit la necesitatea restituirii formei autentice a vechilor texte românești, am avut în vedere în special problema paleografiei chirilice românești, una dintre cele mai specifice probleme ale filologiei românești. Se știe că decizia istorică, luată prin consensul societății românești la jumătatea secolului al XIX-lea, de a renunța la grafia chirilică tradițională, veche de 7-8 secole, în favoarea grafiei latine, decizie cu consecințe culturale enorme, a creat culturii românești o problemă majoră. Este vorba despre incapacitatea persoanelor cu instrucție normală de a citi direct textele românești redactate în secolele anterioare în grafie chirilică și, implicit, de justificarea transpunerii textelor chirilice în grafia nouă, pe baze latine. Doar că această transpunere nu este și nu poate fi o operație simplă și automată; ea reclamă o specializare paleografică strictă, precum și o solidă pregătire filologică generală. Între simpla transliterare și diferitele propuneri de transcriere fonetică interpretativă, filologia românească nu a ajuns

încă la un consens, mai ales în privința transcrierii unor slove chirilice speciale, a iusurilor, ierurilor și a slovei iati, ca să nu menționăm decît pe cele mai spinoase. În aceste condiții, prin asumarea unor numeroase inconsecvențe, reprezentanți ai celor trei generații care s-au succedat în istoria filologiei românești, generația lui Timotei Cipariu și Bogdan Petriceicu Hasdeu, generația lui Ioan Bianu, I. A. Candrea și S. Pușcariu și generația lui Ion Gheție și N. A. Ursu, au reușit să acopere din punct de vedere critic-filologic textele biblice în limba română importantă, manuscrise sau tipărite, din secolul al XVI-lea și, parțial, și din secolul al XVII-lea. O mențiune specială nu doar în editarea a numeroase texte românești vechi, ci și în clarificarea multor probleme filologice de detaliu se cuvine Școlii Filologice create de Ion Gheție în a doua jumătate a secolului XX la București. În persoana oaspetelui nostru de onoare al Simpozionului nostru, prof. Gheorghe Chivu, autor al magistralei ediții critice a Codicelui Sturdzan, omagiem pe unul dintre reprezentanții proeminenți ai acestei Școli. Întrucît în sînul acestei școli s-a acumulat o imensă experiență și o cunoaștere profundă a secolului al XVI-lea, îmi permit să sugerez prof. Chivu inițierea reeditării critice unitare, cu mijloacele tehnice actuale, a întregii opere a lui Coresi.

Revenind acum la interesul strict al comunicării de față, menționez următoarele. Biblia tipărită la București în 1688 a fost editată integral, în condiții filologice, de două ori: o dată în 1988, sub auspiciile Patriarhiei Române, de un grup mare de filologi din București și Cluj, coordonat de I. C. Chițimia, și a doua oară la Iași, în două volume, în anul 2001, de un colectiv coordonat de Vasile Arvine și Ioan Caproșu. Se adaugă editarea parțială a celor 9 volume din seria *Monumenta linguarum Dacoromanorum*, despre care am vorbit deja mai sus. Filologilor clujeni coordonați de Ioan Chindriș le datorăm două importante ediții biblice. Este vorba de Biblia lui Samuil Micu (Blaj, 1795), retipărită integral, cu textul chirilic în facsimil și cu transcriere fonetică interpretativă, la Roma, în anul 2000, și de versiunea inedită a Bibliei, realizată în anii 1760-1761 de un grup de cărturari ardeleni conduși de episcopul greco-catolic Petru Pavel Aaron și publicată, în anul 2005, în cinci volume, sub coordonarea aceluiași Ioan Chindriș și cu un cuvînt înainte al acad. Eugen Simion.

3. Potențial și perspective

Care sunt acum perspectivele de studiu și pe ce potențial ne-am putea baza, generația actuală de filologi, activi sau în devenire. Mai întîi aș vrea să menționez, ca un element încurajator, puternicul reviriment al studiilor biblico-filologice în Franța, Spania și Italia, țări în care lingviștii și filologii au neglijat, uneori chiar disprețuit textele biblice, ca obiect al studiului filologic. Cu altă ocazie, poate, voi prezenta cîteva asemenea mari proiecte de editare a vechilor versiuni biblice în franceză, italiană sau spaniolă. Pe de altă parte, nu ar trebui să ne descurajeze nici declinul accentuat al studiilor clasice, ca să nu mai vorbim de dispariția aproape

totală a limbii slavone din programele universităților. Această deficiență s-ar putea remedia prin organizarea unor linii de studiu sau masterate, specializate sau interdisciplinare. Presupunând că entuziasmul nu a dispărut și că printre foarte tinerii noștri colegi vom găsi întotdeauna câțiva care să dorească să ne urmeze în această profesie, ne mai rămîne să convingem pe potențialii finanțatori că această componentă majoră a culturii noastre, românească și europeană în același timp, merită să fie cultivată, cunoscută și conservată.

M-aș întoarce acum din nou la punctul de plecare al considerațiilor pe care vi le-am expus, și anume cel filologic. Pentru o bună și eficace abordare științifică a istoriei interne a hipertextului biblic, în permanentă conexiune epistemică și metodologică cu istoria sa externă, cu alte cuvinte, pentru elaborarea lucrărilor de sinteză care se impun (evoluția variantei biblice a stilului bisericesc al limbii române, o istorie completă a tradiției biblice românești, evoluția terminologiei bisericești a limbii române, evoluția normelor limbii literare la toate palierele sale etc.), avem nevoie de un corpus de instrumente de lucru, care deocamdată ne lipsesc și pe care tot noi ar trebui să ni le întocmim. Menționez câteva asemenea instrumente, pe care le consider mai stringent necesare.

Dezideratul major, care, o dată înfăptuit, ar fi o bună premiză pentru realizarea unui corpus în înțelesul actual al acestui termen, ar fi realizarea unor *ediții critice integrale* pentru cele aproximativ 15 versiuni biblice românești importante, în special pentru cele cu caracter inovator: versiunea Milescu (Ms. 45), versiunea Daniil Panoneanul (Ms. 4389), Biblia de la Petersburg (1819), versiunile Filotei, Șaguna, Heliade, Aristia, primele biblii „britanice” (1863, 1874, 1911, 1921), versiunea sinodală din 1914, versiunile principeș Dumitru Cornilescu și Radu-Galaction. Întrucît tipărirea pe hîrtie s-ar putea dovedi costisitoare și ar solicita mult timp, am putea începe această operație de editare cu un proiect *Biblia românească on line*, o colecție virtuală, ușor accesibilă a tuturor bibliilor românești, sau cel puțin a celor mai importante, scanate cu profesionalism. Un început l-am făcut în cadrul proiectului MLD, scanînd, pentru uzul intern, textele biblice menționate.

O urgență ar fi elaborarea unei *Bibliografii analitice* a studiilor biblice în limba română, instrument filologic indispensabil.

Ce ne lipsește acut este de asemenea și o *concordanță biblică românească*, generală, după modelul existent pentru alte limbi de cultură. Este un obiectiv realizabil. O dată cu finalizarea seriei *Monumenta linguae Dacoromanorum*, pe baza indicelui exhaustiv, am putea începe lucrările la această concordanță generală prin întocmirea uneia parțială, între *Biblia de la București* și *Septuaginta*.

În sfera lexicografiei speciale ne-am putea concentra forțele spre redactarea următoarelor dicționare:

- un *dicționar istoric* grec-român al Noului Testament;
- un dicționar de echivalențe biblice român-grec-slavon, care ar putea fi de asemenea istoric și care, după modelul cunoscutului *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-*

Latinum al lui Miklosich, s-ar putea intitula *Lexicon Biblicum Graeco-Palaeoslovenico-Dacoromanum*;

– dicționare istorice de onomastică biblică (antroponime, toponime, hidronime, horonime, etnonime);

– dicționare de frazeologisme, expresii, sintagme, proverbe (tot ceea ce se cuprinde în conceptul coserian de „vorbire repetată”) cu originea primară în textele biblice. Acestea ar putea fi monolingve, bilingve sau plurilingve.

Concluzia acestor sumare considerații se impune, cred, de la sine: tradiția biblică românească, în sensurile pe care am încercat să le disociez și să le definesc mai sus, reprezintă în sine un domeniu de cercetare vast și fascinant, în interiorul căruia, luând eventual ca reper de bază și pivot metodologic dimensiunea filologică și textologică, specialiști în discipline conexe sau învecinate (lingviști, semioticieni, poeticieni, istorici literari, esteticieni, antropologi sau etnologi, filosofi sau teologi, istorici ai mentalităților sau sociologi) s-ar putea întâlni într-un efort de cunoaștere comun.